

Babicz, Józef

"Prace Muzeum Ziemi" Nr 15: "Prace z zakresu historii nauk geologicznych. Cz. I", Warszawa 1970 : [recenzja]

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 17/1, 152-155

1972

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.



Podkreślanie edytorskich niedociągnięć na ogół jest bezcelowe. Jeżeli jednak o tym wspomnę, to tylko dlatego, że w Ossolineum tekst opracowywało aż trzy osoby. Zespół ten cechowała nadmierna tolerancja w stosunku do tekstu autorskiego. Może dlatego zapisy niektórych nazwisk nie zostały ujednolicone (Zamojski, a obok tego Zamoyski), a na jednej stronie aż cztery razy napisano Berno zamiast Brno. Nie wspominam już o podawaniu nazw, które zniknęły z map (np. Presz-burg — dzisiejsza Bratysława), wreszcie błędne informacje co do tytułu *Historii naturalnej...* G. Rzączyńskiego, gdyż należało to już do redakcji merytorycznej.

Kończąc te uwagi stwierdzić muszę, że ilość drobnych błędów przekracza dopuszczalne „normy”. Redakcja merytoryczna zapewne przyjęła zasadę maksymalnej wierności pozostawionego przez Orłowicza rękopisu. Dokonano wyboru interesujących ich fragmentów, nie ograniczając się do analizy tylko zagadnień turystycznych, ale przede wszystkim pozostawiając te wspomnienia, które w sposób istotny rzutują na kształtowanie się osobowości autora (stąd może pozostawiony ów ciekawy rozdział o autorze jako jednorocznym ochotniku w wojsku w Wiedniu — zresztą nie do pojęcia, by w zaborze rosyjskim Polacy ochotniczo wstępowali do szkół oficerskich i studiowali tam na własny koszt). Nie wydaje mi się, że wszystkie założenia redakcji merytorycznej są słuszne. Ktokolwiek bowiem będzie się chciał teraz powołać na fragmenty *Wspomnień* Orłowicza, będzie musiał wstawiać niekiedy w nawiasach kwadratowych wykrzykniki, co oczywiście będzie stwarzało nienajlepsze wrażenie o autorze wspomnień, ani redakcji. Orłowicz się zastrzegł, że wspomnienia zaczął pisać już po siedemdziesiątce i dokładniej pamiętał tylko wydarzenia z lat młodości, ale spisując je, sam niejednokrotnie stwierdzał liczne pomyłki. Pozostawił więc tym samym upoważnienie, by w odnośnikach dostrzeżone błędy sprostować.

Pragnę jeszcze raz podkreślić udaną inicjatywę zespołu pracowników Instytutu Naukowego Kultury Fizycznej kierowanego przez R. Wroczyńskiego. Jest to ich pierwsza akcja o takim rozmiarze, przy czym jak to podkreśliłem wyżej daleko wykracza poza zasięg zainteresowań związanych z historią sportu czy nawet szeroko pojętą kulturą fizyczną. Akcja ta jest udana, mimo niesłusznych założeń edytorskich. Warto zachęcić również inne instytucje, a zwłaszcza muzea krajoznawcze i przyrodnicze, by poczyniły starania kompletowania pamiętników, by namawiały autorów nieco w młodszym wieku do podjęcia podobnych zamierzeń. Chronić bowiem trzeba nie tylko dawne dokumenty, ale również materiały do najnowszej historii. Wydać należy natomiast i to stosunkowo szybko, znajdujące się w posiadaniu rodziny w Krakowie, pamiętniki E. Romera.

Zbigniew Wójcik

„Prace Muzeum Ziemi” Nr 15: *Prace z zakresu historii nauk geologicznych.* Cz. I. Warszawa 1970 ss. 280, ilustr.

Po czterech latach od ukazania się tomu pierwszego Muzeum Ziemi wydało kolejny zeszyt z zakresu historii nauk geologicznych.

Zgodnie z założeniami, redakcja „Prac Muzeum Ziemi” szczególną uwagę zwraca na materiały do dziejów nauk geologicznych. Dlatego prace w omawianym tomie podzielone zostały na szereg działów: Materiały i studia do historii geologii, klasyka geologiczna, artykuły biograficzne, archiwalia, materiały do historii Zagłębia Staropolskiego.

W dziale pierwszym znajduje się przede wszystkim praca S. Krajewskiego, *Notatka o Polakach studiujących w Szwajcarii nauki geologiczne w latach 1897—1930*, referowana uprzednio przez autora na wspólnym posiedzeniu naukowym Mu-

zeum Ziemi i Zespołu Historii Nauk Geologicznych Zakładu Historii Nauki i Techniki PAN. W tym gronie referowana była też inna praca zamieszczona w dziale trzecim omawianego tomu, a mianowicie A. S. Kleczkowskiego *Z lat młodzieńczych G. G. Puschy (1790—1816)* oraz praca W. Narębskiego *Życie i działalność naukowa Maurycyego Komorowicza*. Wreszcie w Zespole Historii Polskiego Hutnictwa i Odlewnictwa przy Zakładzie Historii Nauki i Techniki PAN referowane były wszystkie prace poświęcone Staropolskiemu Zagłębiu, a w tym — wprowadzająca notatka M. Radwana (*Zagłębie Staropolskie*) geologiczny artykuł A. S. Kleczkowskiego *Rudy żelaza w utworach pstrego piaskowca północnego obrzeżenia Gór Świętokrzyskich*, leśnicza praca S. Barańskiego (*Dzieje „lasów górniczych” w okolicy Bliżyna, Samsonowa, Suchedniowa i Zagnańska w Górach Świętokrzyskich do pierwszej połowy XIX w.*), oraz opracowanie z zakresu historii hutnictwa pracownika Zakładu Historii Nauki i Techniki PAN Stanisława Miczulskiego (*Warunki lokalizacji pierwszego zespołu wielkopieczowego na ziemiach polskich w 1610 r.*).

Zatem w nowym tomie historycznym „Prac Muzeum Ziemi” 7 rozpraw wyszło spod pióra pracowników Muzeum Ziemi i zespołów Zakładu Historii Nauki i Techniki, natomiast 6 pozostałych opracowań powstało z inspiracji Zespołu Redakcyjnego. Są to prace: A. S. Kleczkowskiego i S. Witczaka *Warunki geologiczne występowania starożytni o trzęsieniach ziemi i wulkanach*, J. Marosz *Mieczysław Limanowski powania średniowiecznej Sal archiepiscopi Babica koło Krakowa*, M. Popki *Autorzy w latach 1876—1923*, A. Gawła (przewodniczącego Zespołu Historii Nauk Geologicznych przy Zakładzie Historii Nauki i Techniki PAN) *Listy Zygmunta Weyberga do Józefa Morozewicza z lat 1904—1905* i K. Jakubowskiego *Nie opublikowane opracowania Stanisława Małkowskiego dotyczące zagadnień ochrony przyrody*. Ponadto zamieszczono w tomie jedną pracę tłumaczoną, ważną dla badań nad historią nauk mineralogiczno-petrograficznych. Jest to przekład A. Łaszkiwicza klasycznej pracy angielskiego uczonego H. C. Sorbiego *Powstawanie minerałów i skał w świetle badań mikroskopowych kryształów*.

Jeżeli się zważy, że również redaktor tomu, prof. A. Halicka, jest wiceprzewodniczącą Zespołu Historii Nauk Geologicznych oraz członkiem Rady Naukowej Zakładu Historii Nauki i Techniki PAN, uznać należy nowy tom historyczny „Prac Muzeum Ziemi” nie tylko za rezultat realizacji problemu resortowego Polskiej Akademii Nauk poświęconego historii nauki, ale przede wszystkim jako wynik bezpośredniej szeroko pojętej współpracy obu pokrewnych placówek naukowych, tzn. Muzeum Ziemi i Zakładu Historii Nauki i Techniki PAN.

Praca M. Popki dotyczy problematyki najdawniejszej, a mianowicie znajomości niektórych zagadnień geologicznych starożytnych. Jak to podkreślono we wstępie — nie wnosi ona wiele nowego do ówczesnej wiedzy o trzęsieniach ziemi i wulkanach. Jest to jednak solidnie przedstawiony i zweryfikowany przez specjalistę materiał, dotychczas podawany przez tłumaczy nie znających dostatecznie podstaw nauk przyrodniczych.

Praca A. S. Kleczkowskiego i S. Witczaka o charakterze hydrogeologicznym sięga problematyki solanek w średniowieczu. Powodem jej opublikowania była wzmianka o solankach w Babicy pod Krakowem. Autorzy na podstawie szczegółowej analizy wykazali miejsce, gdzie solanka ta istnieje w okolicy Chrzanowa. To pozwala już na prowadzenie ścisłych prac zmierzających do udostępnienia dla potrzeb leczniczych złóż wody mineralnej.

Kolejne prace, dotyczące okresu od XVII do XIX w., są poświęcone różnorodnej problematyce Staropolskiego Zagłębia. Rozpoczyna je szczegółowe studium Kleczkowskiego o rudach żelaza dawniej na tym terenie eksploatowanych. Pogłębia ten problem przedstawiony przez Barańskiego szkic o eksploatacji dla potrzeb dawnego górnictwa i hutnictwa. Na tym tle Miczulski daje ogólnie historyczną charakterystykę lokalizacji pierwszego w Polsce zespołu wielkopieczowego.

W nawiązaniu do pracy Barańskiego pisze on również o konieczności kompleksowej ochrony pewnych obiektów związanych z dawnymi zakładami przemysłowymi. Kompleksowa ochrona obiektów przyrodniczych wraz z położonymi w ich sąsiedztwie obiektami technicznymi powinna doprowadzić do utworzenia parku narodowego (rezerwatu), podkreślającego walory historii techniki polskiej.

Artykuł A. S. Kleczkowskiego dotyczący przełomu XVIII i XIX w. poświęcony jest studiom i pierwszym pracom naukowym Jerzego Bogumiła Puscha, który po przejeździe do Królestwa Polskiego w 1816 r. był profesorem Akademii Górniczej w Kielcach oraz pracownikiem Dyrekcji Górniczej, a później Mennicy Warszawskiej. Pusch znany jest jako najwybitniejszy w Polsce geolog pierwszej połowy XIX w. i autor kilkudziesięciu prac geologicznych i petrograficznych. Kleczkowski dzięki studiom archiwalnym w NRD opisał dokładnie pierwsze kontakty Puscha z geologią. Materiał ten z pewnością zainteresuje także geologów niemieckich.

Praca H. C. Sorbiego, kładąca podwaliny pod petrografię pochodzi z połowy XIX w. Celowość jej druku w polskim tłumaczeniu może być kwestionowana. Komitet Redakcyjny „Prac Muzeum Ziemi” — jak to podkreślono we wstępie — kierował się tym, że praktycznie praca Sorbiego jest w Polsce niedostępna. Sorbi rozpoczął niezmiernie żmudne prace dotyczące określenia na podstawie wrostków w minerałach w jakich warunkach (temperatura i ciśnienie) tworzyły się skały. Jest to problem kluczowy dla geologii w ogóle. Studia prowadzone przez Sorbiego były zbyt pracochłonne, w porównaniu ze współczesną petrografią, wybierającą mniej kłopotliwe metody. Przytaczając pracę Sorbiego starano się zatem zwrócić uwagę, że petrografia zesza ze swego toru rozwojowego i powrót do prac Sorbiego wróży jej samodzielność naukową w zespole innych nauk geologicznych. Szkoda jednak, że wstęp tłumacza, A. Łaszkiwicza, znanego zresztą z doskonałych prac historycznych, jest zbyt lakoniczny. Działalność naukowa twórcy współczesnej petrografii z pewnością zainteresowałaby również specjalistów z innych dziedzin nauki.

Koniec XIX i początek XX w. reprezentuje szereg prac mniej lub bardziej biograficznych. Są to życiorysy naukowe M. Limanowskiego (J. Marosz) z dodatkiem (listy do Limanowskiego W. Uhliga, M. Lugeona i J. Morozewicza), Maurycego Komorowicza. Właściwie do tej grupy można zaliczyć także charakterystykę Polaków studiujących w Szwajcarii, przedstawioną przez S. Krajewskiego (jest to częściowo omówienie wkładu uczonych polskich do nauki szwajcarskiej), a także przedstawione przez A. Gawła listy Weyberga do Morozewicza. Pośrednio z tym działem wiąże się praca K. Jakubowskiego omawiająca działalność S. Małkowskiego na polu ochrony przyrody nieożywionej w Polsce. Dwa wartościowe artykuły Małkowskiego włączone do tej pracy stanowią materiał do refleksji współczesnej nad tym problemem.

W nowym tomie historycznym „Prac Muzeum Ziemi” widoczna jest kompleksowość ujęcia pewnych zagadnień (np. Zagłębie Staropolskie). Historii geologii nie można traktować w oderwaniu od górnictwa. Ale historia geologii przez pewien czas związana była także z medycyną i chemią. Warto więc w przyszłości ze specjalistami z innych zespołów historycznych przy Zakładzie Historii Nauki i Techniki PAN naświetlić i ten krąg zagadnień stykowych.

Inny aspekt przedstawionych prac: przydatność wiedzy historycznej w badaniach geologicznych niektórych regionów. Notatka z *Kodeksu Dyplomatycznego Wielkopolski* podyktowała wybór badań wód mineralnych. Wskazówka ta wybitnie ułatwiła rekonesans w terenie. Podobna sprawa jest z identyfikacją miejsc eksploatacji rud. Wiadomo, że zasoby złóż naturalnych wyczerpują się w zastraszającym tempie. Wiadomo także, że jeszcze w XIX w. górnicy dla potrzeb hutnictwa wydobywali surowce o wyższej zawartości rudy. Unowocześnienie techniki wzbogacania na całym świecie pozwoliło eksploatować i te złoża, które dawniej były mało lub prawie nieopłacalne. Dlatego wszelkie studia nad dawnym górnictwem prowadzone przez geo-

logów mają istotne znaczenie. Znajduje to zresztą odzwierciedlenia w literaturze geologicznej na całym świecie.

Nowy tom historyczny „Prac Muzeum Ziemi” jest niewątpliwym osiągnięciem polskiej historii nauki. Zrobiony został on starannie, a liczne ilustracje oraz indeks nazwisk pomogą czytelnikowi w przyswojeniu sobie tego materiału. Tom ten pozwala sądzić, że również następne, zgłoszone przez Muzeum Ziemi do druku, spotkają się z życzliwym przyjęciem nie tylko historyków nauk o Ziemi, ale i nauk pokrewnych.

Józef Babicz

„Studia i Materiały z Dziejów Nauki Polskiej”. Seria B. *Historia Nauk Biologicznych i Medycznych*. Wyd. nauk. Zakład Historii Nauki i Techniki PAN, z. 15: 1969 ss. 192; z. 16: 1969 ss. 123, z. 17: 1969 ss. 204; z. 18: 1970 ss. 120; z. 19: 1970 ss. 200; z. 20: 1971 ss. 214; z. 21: 1971 ss. 200.

Seria C. *Historia Nauk Matematycznych, Fizyko-Chemicznych i Geologiczno-Geograficznych*. z. 14: 1970 ss. 82; z. 15: 1971 ss. 95.

Seria D. *Historia Techniki i Nauk Technicznych*. z. 5: 1969 ss. 79; z. 6: 1971 ss. 115.

Seria E. *Zagadnienia Ogólne*. z. 4: 1970 ss. 198.

W serii B zeszyty 15 i 18, przygotowane pod redakcją naukową K. Rojwińskiego, poświęcone są problematyce medycznej. Zeszyt 15, koncentrujący się na zagadnieniach historii medycyny XIX i XX stulecia, ma następującą zawartość: E. Sieńkowski, *Rozwój antyseptyki i aseptyki w Polsce*; M. Zawiasa, *Rozwój chirurgii naczyniowej w Polsce*; K. Krejczy, *Rany klute serca. Karta z dziejów chirurgii serca w Polsce*; H. Cieślakowa, *Rentgenoterapia schorzeń nienowotworowych dzieci w Polsce (przegląd historyczny, stan aktualny, ocena krytyczna)*; E. Florczak-Mikicińska, *Rozwój onkologii dziecięcej w Polsce*; Z. Pankiewicz, *Ewolucja poglądów na temat nauczania stomatologii w Polsce w XIX i XX wieku*. Tematyka zeszytu 18 obejmuje natomiast stulecie XVIII—XX. Pierwsza praca M. Łyskanowskiego, *Postępowanie z psychicznie chorymi w Polsce Centralnej w XVIII w.*, omawia trzy zagadnienia: procesy o czary, leczenie i poglądy na choroby psychiatryczne, postępowanie z chorymi psychicznie. Oparta jest na materiałach Archiwum Głównego Akt Dawnych, starych drukach Biblioteki Narodowej oraz na współczesnej literaturze przedmiotu. Artykuł T. Ostrowskiej, *Dynamika procesu rozwojowego polskiego czasopiśmiennictwa lekarskiego w XIX stuleciu*, przedstawia rozwój polskich periodyków lekarskich. Rozwój ten, jak wykazuje autorka, wiązał się ściśle z ówczesnym stanem nauki i wiedzy medycznej, które z kolei uzależnione były od sytuacji politycznej naszego kraju. Zależał on także od zainteresowań i potrzeb samych czytelników — lekarzy. Trzecia rozprawa, pióra E. Sieńkowskiego, *Rozwój chirurgii żołądka w Polsce*, dotyczy zasług wybitnych polskich lekarzy XIX i początków XX w. z czterech ośrodków, Chełmna, Krakowa, Lwowa i Warszawy, w których to została zapoczątkowana i rozwijała się głównie chirurgia żołądka. Autor akcentuje również wkład lekarzy polskich — w tej dziedzinie — do nauki światowej.

Zeszyty 16, 19 i 21 (pod redakcją naukową L. Karpowiczowej) poświęcone są historii botaniki i historii zoologii. Zeszyt 16 zawiera pięć artykułów. Pierwszy H. Bukowieckiego, M. Kostyniuka i R. Figurskiego, *Niektóre starodruki botaniczne w Bibliotece Żaluskich*, wylicza kilka dzieł z tego zakresu i podaje informacje o ich autorach. Cytuje także 23 glosy polskie, zawarte w książkach dwóch autorów: Matthiolusa i Mizaldusa. Druga pióra H. Bukowieckiego, M. Furmanowej i J. Sujki, *Rośliny lecznicze w Pharmacopoeia Regni Poloniae (1817)*, analizuje treść pierwszej polskiej farmakopei państwowej. Trzecia praca to wydany po raz pierwszy w języku niemieckim w 1848 r. przez M. H. Leszczyca-Sumińskiego, *Przyczynek*